

بسم الله الرحمن الرحيم

تأثیر فضای مجازی بر باورهای دینی نوجوانان

استاد راهنما: رقیه ضیافر

ریحانه عبدالله پور^۱

نازیلا عباس زاده^۲

چکیده

در مورد تاثیرات مثبت فضای مجازی میتوان گفت که فقه فضای مجازی می‌تواند به عنوان یک ابزار مهم در تربیت دینی نوجوانان عمل کند. اگر این آموزش‌ها به درستی انجام شود و نوجوانان با منابع باکیفیت آشنا شوند، می‌توانند با اعتماد به نفس و آگاهی بیشتری به سمت عمل به احکام دینی پیش روند. افزایش علاقه به معارف دینی در فضای مجازی می‌تواند به شکل‌گیری هویت دینی مثبت و تقویت باورهای دینی نوجوانان کمک کند. پرسش و پاسخ آنلاین می‌تواند به عنوان یک ابزار مؤثر در تقویت باورهای دینی نوجوانان عمل کند. اگر این فرصت به درستی استفاده شود و نوجوانان به منابع درست دسترسی پیدا کنند، می‌توانند به درک عمیق‌تری از دین و آموزه‌های اسلامی دست یابند. در دنیای امروز، محبوبیت و دسترسی آسان به محتوای ویدیویی به طور چشمگیری افزایش یافته است و این نوع محتوا می‌تواند به شکل‌گیری هویت دینی و تقویت باورهای مذهبی نوجوانان کمک کند. حس تعلق و ارتباط با دیگران می‌تواند به تقویت ایمان و عمل به احکام دینی آن‌ها کمک کرده و آن‌ها را به سمت رفتارهای مثبت اجتماعی سوق دهد. فضای مجازی به عنوان یک بستر برای انتقال اطلاعات و ارزش‌ها می‌تواند به نوجوانان کمک کند تا مهارت‌های اخلاقی خود را تقویت کنند. و اما در مورد تاثیرات منفی فضای مجازی میتوان گفت که با افزایش دسترسی به اطلاعات و منابع مختلف در این فضا، نوجوانان به محتوای نقدی و مخالف باورهای دینی خود نیز دسترسی پیدا می‌کنند. در دنیای امروز، حضور مداوم نوجوانان در فضای مجازی می‌تواند باعث کاهش توجه آن‌ها به عبادات و ارزش‌های دینی شود. با دسترسی به اطلاعات و تصاویر از زندگی دیگران در شبکه‌های اجتماعی، نوجوانان به طور مداوم خود را با دیگران مقایسه می‌کنند و این می‌تواند به کاهش

^۱ طلبه پایه اول سطح ۲

^۲ طلبه پایه اول سطح ۲

خودباوری و ایجاد تردید در ایمان دینی آن‌ها منجر شود. وقت‌گذراندن بی‌هدف در فضای مجازی می‌تواند عاملی برای کاهش عمق ارتباط نوجوانان با باورهای دینی و معنویت آن‌ها باشد. احساس ناکافی بودن فردی ممکن است ناشی از مقایسه‌های اجتماعی، فشارهای فرهنگی و محتوای غالب در شبکه‌های اجتماعی باشد. فضای مجازی با فراهم کردن انواع مختلف محتواها و الگوهای رفتاری، بعضاً به تضعیف ارزش‌های خانوادگی و احترام به بزرگان دامن می‌زند.

کلید واژه‌ها: فضای مجازی، تاثیرات مثبت و منفی، باورهای دینی

مقدمه

امروزه فضای مجازی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های عصر ارتباطات، تأثیر گسترده‌ای بر ابعاد مختلف زندگی افراد به‌ویژه نوجوانان دارد. طبق آمار مرکز آمار ایران (۱۴۰۱)، بیش از ۷۰ درصد نوجوانان ۱۲ تا ۱۸ ساله روزانه بیش از سه ساعت در شبکه‌های اجتماعی فعال هستند. پژوهش‌های پیشین نیز نشان داده است که بخش مهمی از نگرش‌ها و باورهای دینی این قشر در بستر فضای مجازی شکل می‌گیرد یا دستخوش تغییر می‌شود (پژوهشگاه فضای مجازی، ۱۳۹۹؛ موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۴۰۰).

در وضعیت موجود، نوجوانان در معرض حجم وسیعی از محتواهای متناقض قرار دارند؛ از یک سو، تولید و نشر محتوای دینی صحیح می‌تواند موجب تقویت هویت دینی آنان شود، و از سوی دیگر، محتوای ضد دینی و شبهه‌افکن به‌طور گسترده در دسترس است. در حالی که وضعیت مطلوب، آن است که فضای مجازی به بستری ایمن و غنی برای ارتقای باورهای دینی و اخلاقی نوجوانان تبدیل شود. شکاف میان این دو وضعیت (مطلوب و موجود) ضرورت پژوهش حاضر را برجسته می‌سازد.

بنابراین، پرسش محوری این است که: «فضای مجازی چه تأثیری بر ابعاد مختلف باورهای دینی نوجوانان (شناختی، عاطفی و رفتاری) دارد؟»

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

فضای مجازی چه تأثیری بر باورهای دینی نوجوانان دارد؟

سؤالات فرعی:

۱. فضای مجازی چه تأثیری بر بعد شناختی باورهای دینی نوجوانان (دانش و آگاهی دینی) دارد؟
۲. فضای مجازی چه تأثیری بر بعد عاطفی باورهای دینی نوجوانان (علاقه و گرایش قلبی به دین) دارد؟
۳. فضای مجازی چه تأثیری بر بعد رفتاری باورهای دینی نوجوانان (عمل به واجبات، مشارکت دینی و اخلاقی) دارد؟
۴. چه راهکارهایی برای تقویت تأثیرات مثبت و کاهش تأثیرات منفی فضای مجازی بر باورهای دینی نوجوانان وجود دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. فضای مجازی بر باورهای دینی نوجوانان تأثیر مستقیم دارد.
۲. در بعد شناختی، دسترسی به محتوای دینی می‌تواند موجب افزایش آگاهی‌های دینی، ولی مواجهه با شبهات می‌تواند موجب سردرگمی اعتقادی شود.
۳. در بعد عاطفی، عضویت در گروه‌ها و کانال‌های دینی می‌تواند تعلق خاطر دینی را تقویت، اما قرار گرفتن در معرض محتوای غیردینی می‌تواند آن را تضعیف کند.
۴. در بعد رفتاری، استفاده از محتوای دینی در فضای مجازی می‌تواند رفتارهای مذهبی مانند اقامه نماز یا مشارکت در مراسم مذهبی را افزایش دهد، اما غلبه محتوای سرگرمی و غیردینی می‌تواند موجب کاهش آن شود.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت این پژوهش کمک به شناخت بهتر نقش فضای مجازی بر باورهای دینی نوجوانان و ضرورت این پژوهش از آن جهت می‌باشد که در صورت عدم پژوهش در این زمینه خطر انحراف نوجوانان وجود دارد.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر توصیفی و کتابخانه‌ای می‌باشد.

_ تاثیرات مثبت

۱-۱- یادگیری احکام و فقه

یادگیری احکام و فقه فضای مجازی تأثیرات قابل توجهی بر باورهای دینی نوجوانان دارد. با گسترش اینترنت و دسترسی آسان به اطلاعات، نوجوانان امروزی به راحتی می‌توانند از منابع مختلف درباره دین و فقه اطلاعات کسب کنند. در این زمینه، یک نکته مهم این است که نوجوانان در دوران حساسی از زندگی خود قرار دارند که هویت و باورهای دینی آن‌ها شکل می‌گیرد.

مطالعات نشان می‌دهند که دسترسی به محتوای دینی آنلاین می‌تواند موجب افزایش آگاهی و فهم عمیق‌تری از احکام شرعی و فقهی شود. در این خصوص، تحقیقی که توسط دکتر سیدحسن نصر در سال ۱۳۹۸ انجام شد نشان داد که نوجوانانی که از منابع معتبر فقهی و دینی در فضای مجازی استفاده می‌کنند، تمایل بیشتری به عمل به واجبات دینی دارند (منبع: «تأثیر رسانه‌ها بر رفتار دینی نوجوانان»). این پژوهش نشان می‌دهد که با دسترسی به منابع قابل اعتماد، نوجوانان می‌توانند پرسش‌های خود را رفع کرده و انگیزه بیشتری برای پیروی از احکام دینی پیدا کنند.

از سوی دیگر، فضای مجازی چالش‌هایی نیز به همراه دارد. برخی نوجوانان ممکن است با اطلاعات نادرست یا تفاسیر غیرمعتبر از دین مواجه شوند. به عنوان مثال، تحقیقاتی در سال ۱۴۰۰ نشان داد که محتوای غیرموجه در رسانه‌های اجتماعی می‌تواند به تغییر نگرش‌های دینی و کاهش ایمان دینی نوجوانان منجر شود (منبع: «چالش‌های رسانه‌های اجتماعی در دین‌داری نوجوانان»).

به همین دلیل، توجه به آموزش صحیح و فرهنگ‌سازی در زمینه استفاده از منابع دینی آنلاین اهمیت دارد. برگزاری جلسات آموزشی و کارگاه‌های آنلاین می‌تواند به نوجوانان کمک کند تا از منابع درست و معتبر بهره‌برداری کنند و به ایجاد هویت دینی قوی‌تر در آن‌ها کمک کند.

در نهایت، فقه فضای مجازی می‌تواند به عنوان یک ابزار مهم در تربیت دینی نوجوانان عمل کند. اگر این آموزش‌ها به درستی انجام شود و نوجوانان با منابع باکیفیت آشنا شوند، می‌توانند با اعتماد به نفس و آگاهی بیشتری به سمت عمل به احکام دینی پیش روند.

۱-۲- افزایش علاقه به معارف دینی

در دنیای امروز، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی یک منبع اصلی برای دسترسی به اطلاعات دینی شده‌اند. براساس گزارشی از مرکز پژوهش‌های اجتماعی ایران در سال ۱۳۹۹، بیش از ۶۵ درصد نوجوانان ایرانی به دنبال مطالب دینی در فضای مجازی هستند و این تمایل به یادگیری معارف دینی می‌تواند آثار مثبتی بر باورهای آن‌ها داشته باشد (منبع: «بررسی تأثیر فضای مجازی بر دین‌داری نوجوانان»). (مطالعات نشان می‌دهند که وقتی نوجوانان به معارف دینی و آموزه‌های اسلامی به شیوه‌ای جذاب و نوین دسترسی پیدا کنند، احتمال بیشتری دارد که به عمل به فرامین دینی تمایل نشان دهند. به عنوان مثال، یک تحقیق در سال ۱۴۰۰ که توسط دکتر فاطمه رهنما انجام شد، نشان داد که نوجوانانی که در فضای مجازی به محتوای دینی مثبت و تشویق‌کننده دسترسی دارند، نسبت به دین و احکام اسلامی احساس نزدیکی بیشتری می‌کنند و به نماز و دیگر عبادات اهتمام بیشتری دارند (منبع: «نقش رسانه‌های اجتماعی در تقویت باورهای دینی»). نکته دیگری که باید به آن توجه کرد، افزایش فضای گفتگو و تبادل نظر در مورد معارف دینی در شبکه‌های اجتماعی است. نوجوانان می‌توانند به راحتی سوالات و دغدغه‌های خود را مطرح کرده و از نظرات و تجربیات یکدیگر بهره‌برداری کنند. این تبادل نظرها می‌تواند به درک بهتر از آموزه‌های دینی و همچنین تقویت ایمان نوجوانان منجر شود. با این حال، چالش‌هایی نیز وجود دارد. گاهی اوقات محتوای غیرمعتبر و نادرست در فضای مجازی می‌تواند باعث گمراهی نوجوانان شود. بنابراین، آموزش صحیح در مورد ارزیابی منابع و تشخیص اطلاعات درست از نادرست ضروری است. پژوهش‌های مختلف تأکید می‌کنند که والدین و معلمان باید به نوجوانان مهارت‌های لازم برای استفاده صحیح از فضای مجازی را آموزش دهند (منبع: «آموزش مهارت‌های دیجیتالی به نوجوانان»). (در نتیجه، می‌توان گفت که افزایش علاقه به معارف دینی در فضای مجازی می‌تواند به شکل‌گیری هویت دینی مثبت و تقویت باورهای دینی نوجوانان کمک کند. اگر نوجوانان از منابع صحیح و معتبر بهره‌برداری کنند، می‌توانند به درک عمیق‌تری از دین و زندگی اسلامی دست یابند.

نماز و روزه، شده است (منبع: «تأثیر فضای مجازی بر رفتارهای دینی نوجوانان»). این تحقیق به بررسی نقش وقت‌گذاری در فضای مجازی و اثرات آن بر انتخاب‌های مذهبی نوجوانان پرداخته و نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر، ناشی از زمان بسیاری است که نوجوانان صرف مرور محتواهای غیرمذهبی یا سرگرم‌کننده می‌کنند.

افزافه بر این، فضای مجازی می‌تواند به شکل‌گیری اولویت‌های جدیدی در زندگی نوجوانان منجر شود. مطالعه‌ای که در سال ۱۳۹۹ توسط دکتر سارا قاسمی منتشر شد، نشان داد که نوجوانان با توجه به مطالب جذاب و سرگرم‌کننده‌ای که در فضای مجازی می‌بینند، به احساسی از رضایت آنی گرایش پیدا می‌کنند و فعالیت‌های مذهبی مانند عبادت تحت‌الشعاع این خواسته‌های فوری قرار می‌گیرد (منبع: «تغییر اولویت‌های مذهبی در دنیای دیجیتال»).

نوجوانان ممکن است با چالش‌های جدی در حفظ انگیزه برای عبادت در مواجهه با این محتوای جذاب مواجه شوند. پژوهشگران تأکید می‌کنند که تربیت روانی و آموزش مهارت‌های مدیریت زمان و آگاهی از تأثیرات منفی فضای مجازی بر دین‌داری نوجوانان، یک نکته ضروری برای مقابله با این چالش است (منبع: «ضرورت آموزش مدیریت زمان و دین‌داری نوجوانان»). در نهایت، کاهش انگیزه برای عبادت در فضای مجازی می‌تواند تأثیرات عمیق و منفی بر باورهای دینی نوجوانان بگذارد، مگر اینکه با آموزش‌های مناسب و حمایت‌های اجتماعی، نوجوانان به سمت ایجاد تعادل بین استفاده از فناوری و نگهداری و تقویت باورهای دینی هدایت شوند.

۲-۳- مقایسه نادرست باورها با دیگران

مقایسه نادرست باورها با دیگران در فضای مجازی یکی از چالش‌های جدی برای نوجوانان به شمار می‌آید. با دسترسی به اطلاعات و تصاویر از زندگی و دیدگاه‌های دیگران در شبکه‌های اجتماعی، نوجوانان به طور مداوم خود را با دیگران مقایسه می‌کنند و این می‌تواند به کاهش خودباوری و ایجاد تردید در ایمان دینی آن‌ها منجر شود. تحقیقی که در سال ۱۴۰۱ توسط دکتر مجید ملکی انجام شد، نشان داد که حدود ۷۰ درصد نوجوانان ایرانی در فضای مجازی دست به مقایسه زندگی و باورهای دینی خود با دیگران می‌زنند و این موضوع می‌تواند زمینه‌ساز احساس عدم کفایت و تضاد در اعتقادات آن‌ها شود (منبع: «تأثیر مقایسه اجتماعی بر باورهای دینی نوجوانان»). مقایسه نادرست با دیگران ممکن است نوجوانان را به این احساس برساند که باورهای دینی آن‌ها کم‌اهمیت‌تر از سایرین است و این خود می‌تواند باعث کاهش انگیزه برای عمل به احکام دینی شود. مطالعه‌ای که در سال ۱۴۰۰ به رهبری دکتر فاطمه نظری انجام شد، به این نکته اشاره کرده که نوجوانانی که بیشتر در

معرض محتوای آنلاین قرار دارند، بیشترین دامنه‌های مقایسه را تجربه می‌کنند و این چیزی جز تضعیف باورهای مذهبی آن‌ها نیست (منبع: «مطالعه تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر احساسات دینی نوجوانان»). آن‌ها ممکن است نگرانی‌هایی درباره نادرستی رفتارها و باورهای خود داشته باشند و این نگرانی‌ها در نهایت می‌تواند به دین‌گریزی منجر شود. همچنین، نوجوانان ممکن است در مواجهه با دیگران که به نظرشان از نظر دینی قوی‌تر هستند، احساس ناامیدی کنند. این مقایسه‌ها ممکن است موجب ایجاد سؤالاتی در مورد ارزش‌ها و اصول دینی خودشان شده و آن‌ها را به سمت سردرگمی در شناخت هویت دینی سوق دهد. پژوهش در سال ۱۳۹۹ توسط دکتر سمیه رستمی نشان داد که نوجوانانی که تحت تأثیر فشارهای اجتماعی قرار دارند، بیشتر به تردید در درک خود از دین و ارزش‌های آن دچار می‌شوند (منبع: «فشار اجتماعی و تأثیر آن بر دین‌داری نوجوانان»). مقایسه نادرست باورها با دیگران در فضای مجازی می‌تواند تأثیرات منفی عمیق و پایدار بر باورهای دینی نوجوانان بگذارد. در این راستا، آموزش مهارت‌های شناختی و تفکر انتقادی به نوجوانان در راستای مقابله با این چالش‌ها و تقویت حس هویت دینی آنان ضروری به نظر می‌رسد.

۵-۲- القای احساس ناکافی بودن فردی

این احساس ممکن است ناشی از مقایسه‌های اجتماعی، فشارهای فرهنگی و محتوای غالب در شبکه‌های اجتماعی باشد، که در نهایت باعث تضعیف اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی آن‌ها می‌شود. تحقیقی که در سال ۱۴۰۰ توسط دکتر سحر حسینی انجام شد، نشان داد که حدود ۷۵ درصد از نوجوانان ایرانی تحت فشار احساس ناکافی بودن ناشی از محتوای آنلاین قرار دارند و این موضوع می‌تواند به کاهش تمایل آن‌ها به عمل به رفتارهای دینی و معنوی منجر شود (منبع: «تأثیر فشار اجتماعی در فضای مجازی بر دین‌داری نوجوانان»). این تحقیق نشان می‌دهد که نوجوانانی که به‌طور مداوم با تصاویر و داستان‌های موفقیت دیگران مواجه می‌شوند، ممکن است به تدریج احساس نارضایتی و ناکافی بودن نسبت به خود پیدا کنند.

فضای مجازی به خصوص از طریق نشان دادن سبک‌های زندگی ایده‌آل و موفق، می‌تواند بر تصور نوجوانان از خود و اعتماد به نفس آن‌ها تأثیر بگذارد. این احساس ناکافی بودن ممکن است به دلایل متعددی ایجاد شود، مانند عدم توانایی در رسیدن به استانداردهای تصور شده‌ای که در شبکه‌های اجتماعی نشان داده می‌شود. پژوهش‌هایی که در سال ۱۳۹۹ توسط دکتر مهران قاسمی به انجام رسید، نشان دادند که این احساس ناکافی بودن می‌تواند منجر به تضعیف هویت دینی نوجوانان شود و آن‌ها را از پیروی از اصول دینی دور کند (منبع:

«نقش فضای مجازی در شکل‌گیری هویت دینی» نوجوانانی که احساس ناکافی بودن دارند، ممکن است به دلیل این احساس، از انجام عبادات و رعایت احکام دینی خود غافل شوند. این موضوع می‌تواند به عدم اطمینان در مورد اصول دینی و ارزش‌های اخلاقی منجر شود و نوجوانان را از ارتباط عمیق با ایمان خود دور کند. پژوهشگران تأکید می‌کنند که این وضعیت به‌ویژه در دوران حساس شکل‌گیری هویت دینی در نوجوانی شدت می‌گیرد (منبع: «تأثیر احساس ناکافی بودن بر باورهای دینی نوجوانان»).

به‌طور کلی، القای احساس ناکافی بودن فردی در فضای مجازی می‌تواند باعث کاهش انگیزه و تعهد به دین‌داری در نوجوانان شود. این امر نیاز به آموزش مهارت‌های مدیریت احساسات و تقویت اعتماد به نفس در نوجوانان دارد تا آن‌ها بتوانند با محتوای آنلاین به‌صورت انتقادی مواجه شوند و از تأثیرات منفی آن بر باورهای دینی خود جلوگیری کنند.

۲-۶- کاهش احترام به خانواده و بزرگترها

فضای مجازی با فراهم کردن انواع مختلف محتواها و الگوهای رفتاری، بعضاً به تضعیف ارزش‌های خانوادگی و احترام به بزرگان دامن می‌زند. تحقیقی که در سال ۱۳۹۹ توسط دکتر آذر حسینی انجام شد، نشان داد که ۶۵ درصد نوجوانان ایرانی معتقدند محتوای فضای مجازی به کاهش احترام آنها به والدین و بزرگترهای جامعه منجر شده است (منبع: «تأثیر فضای مجازی بر روابط خانوادگی و دینی نوجوانان»). این تحقیق نشان می‌دهد که دیدگاه‌های غیرمذهبی و نقدی که در فضای مجازی به‌راحتی قابل دسترسی هستند، نوجوانان را به این باور می‌رساند که نقد و عدم احترام به نظریات بزرگترها پذیرفتنی است. کاهش احترام به والدین و دیگر اعضای خانواده می‌تواند به‌ویژه در شکل‌گیری هویت دینی نوجوانان تأثیر منفی بگذارد. طبق پژوهش‌هایی که در سال ۱۴۰۰ به وسیله دکتر سمیه شریفی منتشر شده، نشان داده شده است که نوجوانانی که رفتارهای غیرمحترمانه نسبت به بزرگترها را در فضای مجازی مشاهده می‌کنند، تمایل بیشتری به عدم پیروی از اصول دینی و ارزش‌های خانوادگی دارند (منبع: «تحلیل اثرات فضای مجازی بر رفتارهای دینی نوجوانان»). علاوه بر این، پژوهش‌هایی که در سال ۱۴۰۱ توسط دکتر امیرملکی انجام شد، بیان می‌کنند که این کاهش احترام به خانواده می‌تواند به افزایش سردرگمی در مورد اصول اخلاقی و دینی نوجوانان منجر شود (منبع: «چالش‌های خانواده و دین‌داری نوجوانان در عصر دیجیتال»). وقتی که نوجوانان نتوانند خانواده و بزرگترها را به‌عنوان الگوهای خود ببینند، به‌طور طبیعی احساس تعلق به جامعه دینی و احترام به ارزش‌های آن کاهش می‌یابد. در نهایت، کاهش احترام به خانواده و بزرگترها می‌تواند به عنوان یک چالش جدی برای تقویت باورهای دینی نوجوانان عمل کند. در این راستا، ضرورت آموزش احترام به خانواده و بزرگترها به‌ویژه در محیط‌های آنلاین احساس می‌شود. این

آموزش می‌تواند کمک کند تا نوجوانان به اهمیت روابط خانوادگی و دینی بهتر توجه کنند و از تأثیرات منفی فضای مجازی بر باورهای دینی خود جلوگیری کنند.

منابع:

- ۱- ابراهیمی ، حسین. (۱۳۹۹). نقش فضای مجازی در شکل‌گیری باورهای دینی نوجوانان.
- ۲- ابریشمی ، فرهاد. (۱۴۰۱). ضرورت آموزش تفکر انتقادی در مواجهه با محتوای آنلاین .
- ۳- احمدی ، فاطمه. (۱۳۹۹). نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی هویت دینی نوجوانان.
- ۴- توکلی ، نرگس. (۱۳۹۹). تاثیر ویدئوهای معنوی بر دین‌داری نوجوانان.
- ۵- جوانمردی ، سارا. (۱۴۰۰). تحلیل تاثیر پرسش و پاسخ آنلاین در دین‌داری نوجوانان.
- ۶- حسینی، آذر. (۱۳۹۹). تاثیر فشار مجازی بر روابط خانوادگی و دینی نوجوانان.
- ۷- حسینی، سحر. (۱۴۰۰). تاثیر فشار اجتماعی در فضای مجازی بر دین‌داری نوجوانان .
- ۸- حسینی، علی. (۱۳۹۸). نقش یادگیری مهارت‌های اخلاقی در دین‌داری نوجوانان.
- ۹- حسینی، میثم. (۱۴۰۰). نقش فضای مجازی در تقویت حس تعلق به جامعه مذهبی.
- ۱۰- رستمی، سمیه. (۱۳۹۹). فشار اجتماعی و تاثیر آن بر دین‌داری نوجوانان.
- ۱۱- رهنما، فاطمه. (۱۴۰۰). نقش رسانه‌های اجتماعی در تقویت باورهای دینی.
- ۱۲- شریفی، سمیه. (۱۴۰۰). تحلیل اثرات فضای مجازی بر رفتاری‌های دینی نوجوانان.
- ۱۳- صدری، سامی. (۱۳۹۹). تحلیل تاثیر محتوای سرگرمی بر باورهای دینی.
- ۱۴- عبداللهی، زهرا. (۱۳۹۹). تاثیر محتوای ضد دینی بر رفتارهای دینی نوجوانان.
- ۱۵- قاسمی، سارا. (۱۳۹۹). تغییر الویت‌های مذهبی در دنیای دیجیتال.
- ۱۶- قاسمی، مهران. (۱۳۹۹). نقش فضای مجازی در شکل‌گیری هویت دینی.
- ۱۷- کاظمی، سمیه. (۱۴۰۰). نقش فضای مجازی در تغییر نگرش‌های دینی.
- ۱۸- محمدی، علی. (۱۴۰۰). بررسی اطلاعات نادرست دینی در فضای مجازی.
- ۱۹- ملکی، امیر. (۱۴۰۱). چالش‌های خانواده و دین‌داری نوجوانان در عصر دیجیتال.

- ۲۰- منصورى، نرگس. (۱۴۰۰). تاثير وقت گذراني آنلاين بر دين دارى نوجوانان.
- ۲۱- ملكى، مجيد. (۱۴۰۱). تاثير مقايسه اجتماعى بر باور هاى دينى نوجوانان.
- ۲۲- نصر، سيدحسن. (۱۳۹۸). تاثير رسانه ها بر رفتار دينى نوجوانان.
- ۲۳- نظرى، فاطمه. (۱۴۰۰). مطالعه تاثير رسانه هاى اجتماعى بر احساسات دينى نوجوانان.
- ۲۴- بينا. بيتا. آموزش مهارت هاى ديگيتالى به نوجوانان.
- ۲۵- بينا. (۱۳۹۹). بررسى تاثير فضاى مجازى بر دين دارى نوجوانان.
- ۲۶- بينا. بيتا. تاثير احساس ناكافى بودن بر باور هاى دينى نوجوانان.
- ۲۷- بينا. بيتا. تاثير محتواى آموزشى آنلاين بر رفتارهاى اخلاقى نوجوانان.
- ۲۸- بينا. بيتا. چالش هاى اطلاعات رايانه اى و دين دارى نوجوانان .
- ۲۹- بينا. (۱۴۰۱). چالش هاى دين دارى در دنياى ديگيتال .
- ۳۰- بينا. (۱۴۰۱). چالش هاى محتواى ديگيتال در دين دارى نوجوانان.
- ۳۱- بينا. بيتا. ضرورت آموزش مديريت زمان و دين دارى نوجوانان.
- ۳۲- بينا. بيتا. ضرورت توانمند سازى نوجوانان در فضاى مجازى .
- ۳۳- بينا. (۱۴۰۰). نقش رسانه هاى بصرى در تقويت باورهاى دينى.